

A tanulás mesebeli kalandja

Ez az írás azt mutatja be, hogy egy északkelet-magyarországi oláh cigány közösségben milyen elképzelések és vágyak élnek az iskolával és a tanulással kapcsolatban. Példáimat nem interjúkból, hanem a közösségben gyűjtött mesékből szedtem össze. A repertoárt, amelyből a szövegeket válogattam, 1983 és 1992 között vettem fel cigány nyelven, nagyrészt Budapesten, kisebb részben a közösség eredeti lakóhelyén. (1)

Az írásos kultúrában élő emberek a népmesékről általában azt gondolják, hogy azok a gyerekek szórakoztatására valók és nincs sok kapcsolatuk a valósággal. Pedig a szóbeli népi kultúrában a mese elsősorban a felnőtteknek szóló narratív műfaj, és szorosan kötődik az illető közösség társadalmi-kulturális életéhez.

A vizsgált közösségben a mese hagyományosan a világról való ismeretek egyik fontos közvetítője. Régi, mítikus elemei egy hajdanvolt valóság darabjaiként értelmeződnek. Ezek egészülnek ki a mai valóság elemeivel: a mesemondók elhelyezik magukat és cigány közösségüket a világban. Összehasonlítják mostani körülményeiket, tapasztalataikat a korábbiakkal. S mivel a múltat és a jelent, a természetfölöttit és a reálisat egy-egyben szemlélik, egy sajátos, mesei valóságot hoznak létre.

Az oláh cigány közösségekben a szóbeli irodalom két legfontosabb műfaját, a mesét és az éneket *igaz beszédnek* hívják. (2) Hasonló terminust a világ más tradicionális közösségeiben is használnak, ahol az emelkedett, szertartásos, alkalomhoz kötött beszéd meg akarják különböztetni a hétköznapi beszédétől. (3) A mese mint beszédműfaj „igazsága” tartalmi és formai-előadási szempontból a tanulmányozott közösségben a következőképpen definiálható: A mese igaz akkor, ha a világról való régi és új ismereteket úgy tudja közvetíteni, hogy hallgatói, a közösség tagjai abban magukra ismerjenek. Tartalmi szempontból a mesei valóság azért „igazabb” a mindennapi valóságnál, mert olyan tapasztalati, szellemi, erkölcsi stb. többletet ad, amellyel a szürke hétköznapi szükségképpen nem rendelkeznek. Formai-előadási szempontból a mesét „igaz módon”, azaz meghatározott, hagyományos keretben kell elmondani, amely azonban nem zárt, statikus, hanem rugalmas és dinamikus. A mese előadása ünnepélyes, szertartásos körülmények között zajlik, melynek letéteményesei a férfiak. A közösségi összejöveteleken kizárólag ők mondanak mesét, meghatározott formális viselkedési és előadási szabályok szerint. (4)

A tanulás mint motívum az elbeszélések szerint az 50-es, 60-as években került be a közösség meséibe. Akkor volt fiatal az az első generáció, amely már tapasztalatot szerzett az iskoláról. Ez a tapasztalat persze nem volt túl nagy: mindegyikük csupán néhány osztályt végzett. Ennek következtében a hagyományos (elsősorban kereskedelmi) foglalkozásoknak az 50-es évek elején való erőszakos megszüntetésével választási lehetőségek nem álltak a rendelkezésükre. A mezőgazdaságban csak kevés emberre volt szükség, és a vidék kevésbé iparosodott volta miatt a férfiak a fővárosba kényszerültek, rosszul fizetett segédmunkásnak. Hét közben munkásszállón éltek, hét végén pedig hazautaztak a családjukhoz.

A mesemondási alkalmak köre megváltozott. Hirtelen kevesebb lehetőségük lett az otthoni mesélésre. A hosszú, unalmas estéket a munkásszállón és a 6-7 órás utakat a „fekete vonaton” viszont mesékkel töltötték el. A népmesékben a szegény, elnyomott emberek győzedelmeskednek a gazdagok és hatalmasok felett. Ezek a cigány segédmunkások saját környezetükben azt tapasztalták, hogy a hatalom, és ezzel a társadalmi megbecsülés és a kényelmes élet lehetősége a többségi társadalomhoz tartozó, tanult emberek kezében van. Ebbe a világba bekerülni nem tűnt számukra megvalósíthatónak. Az, hogy egy cigány ember aszfaltozás vagy árokásás helyett mondjuk egy jól fűtött hivatali szobában üljön, nem látszott kevésbé irreálisnak, mint hogy király legyen belőle.

A népmesei hős szerencsével, de főleg furfanggal szokta elérni a vágyott célt. A megszokott környezetétől és családjától elszakított, idegen nagyvárosban csetlő-botló cigány ember azonban többé nem hihette, hogy a népi furfang elégséges a gazdagok világában való eligazodáshoz. Emellett állandóan azt hallotta, hogy a tanuláshoz kötött életpályák az ő és gyerekei számára is elérhetők. Bárkiből „király” lehet tehát, aki meg tud bírkozni a feladattal.

Az archaikus világképpel rendelkező cigány emberek erre az új kihívásra a hagyományos narratív keretén belül próbáltak reagálni. Az új elem adaptációjával a „szegény emberből király”, azaz a gazdagok és hatalmasok fölötti győzelem képlete módosult: a szegénység a tanulatlansággal, a gazdagság a tanultsággal került összefüggésbe. A hétköznapi „igazabb” valóságban megalkották ideális képüket az iskoláról, ahol a sikernek és a boldogulásnak nincs akadálya, és a vágyott cél eléréséhez szükséges tudás számukra is megszerezhető. A továbbiakban azt foglaljuk össze, hogy milyen az a kép, amely ezekben a mesékben az iskoláról és a tanulásról megjelenik.

A tanulás és az iskola képe a cigány mesékben

A tanulás célja. Tanulni mindenekelőtt azért kell, mert kötelező. Ez azonban nem keletlen, hanem hasznos kötelesség. A tanulás feltételeit a jószándékú autoritások teremtik meg. A *Szenyes Jóska* című mesében például a király „megütteti a hét ország dobját, hogy az ő országában analfabéta többé nem élhet a világon.” Az iskola demokratikus intézmény, amit a különböző társadalmi osztályok gyermekei közösen használnak. Úgy a cigány gyerekek, mivel a család kunyhója éppen a királyi palota mellett áll, egy iskolába, sőt, egy osztályba kerülnek későbbi feleségeikkel, a királylányokkal. Azokban a mesékben, amelyekben szerepel a gyerekkori tanulás motívuma, az iskolába járás a gyerekkor szerves része.

Az iskolában megszerezhető készségek közül a legfontosabb az írni-olvasni tudás. Ennek elsődleges célja, hogy a mesehős megfelelő helyen és időben alá tudjon írni valamely fontos iratot. A motívum mesébe való kerülését nyilvánvalóan az a mindennapos szégyenérzet idézte elő, hogy egyesek csak keresztekkel tudják ellátni a hivatalos iratokat. Megjelenése azokra a mesékre jellemző, amelyekben a gyerekkori tanulásnál jóval konfliktusosabb felnőttkori tanulás megvalósulásáról van szó. Azoknak a hősöknek, akiknek nem volt módjuk iskolába járni, analfabétizmusuk ügyes leplezésével kell megszerezniük a királylányt.

Az analfabétizmus eltitkolásából általában komikus helyzetek adódnak. A *Szenégető Jóska* című mesében a hős egy eldugott helyen aranyhegyet talál. Az aranyrögök eladásával jut fényes ruhájához, amelyben a helybeli király magánál hatalmasabb királynak nézi. Annyira megijed tőle, hogy még a nevét sem meri megkérdezni. Minden igyekezetével azon van, hogy egy esetleges támadást elkerülendő, hozzáadja a lányát feleségül.

Szenégető Jóskának alá kellene írnia a házassági szerződést, de nem tud írni. Ügyesen odafirkant valamit a papírra. A király hivatja a szakértőit, hogy az aláírásból állapítsák meg az idegen király nevét. Az olvashatatlan aláírás itt előny: a hatalmasság jelének tekintik, hogy még írása olvashatóságára sem kell gondot fordítania.

Egy másik mesehős, aki a tréfás *Százegyéves* nevet viseli, a megbeszélte időpontnál előbb érkezik családjával a királyhoz vendégségbe, mert még az órát sem ismeri. A korai érkezést a királylány a fiú érzelmeivel magyarázza és kifejezetten pozitívan fogadja: „drága apám, még a hat órát sem várták ki! Jön már Százegyéves!” – kiált föl nagy boldogan.

Az analfabétaként nősülő hősök sok bonyodalom és belső vívódás után végül királyi feleségüktől tanulnak meg írni-olvasni. Százegyévesről még a lakodalom előtt kiderül, hogy analfabéta. A tanácsadók mégis azt javasolják a királynak, hogy adja hozzá a lányát. A házasságkötés szükségességét így indokolják: „Százegyéves nem tud se írni, se olvasni, de iszonyúan okos és szép. A te lányod nem olyan szép, mint Százegyéves. Egy ronda kripli is elvehette volna a lányodat.”

A lakodalom után a király felajánlja a trónt a fiúnak, aki azt analfabétizmusára hivatkozva húzódozik elfogadni. A királynak ez nem okoz gondot, veje oktatását rábízza a

lányára. Érdeemes végigkísérni a tanulás folyamatát és azt, hogy a mesemondó hogyan képzei el egy király hivatali teendőit:

„Hát akkor megtanította a királylány. A királylány, a felesége. Bizony, egy nap múlva már ez a Százegy éves meg tudott címezni egy levelet. (...) Ez alatt az idő alatt kitanulta az írást és az olvasást. Már ő írt mindenfélét. Már meghívókat küldött a királyoknak. Mindenfélét aláírt már a király nevében. Nevezetes ember lett ez a Százegy éves.”

A tanulással megszerezhető fejlettebb gondolkodás lehetősége is megjelenik a mesékben. Gyakori, hogy a hősök sikerét iskolázottságuk magyarázza. Szénégető Jóska felesége azért tud legyőzni huszonnégy rablót, mert a módszeres gondolkodást az iskolában sajátította el. A gazdagság megszerzéséhez is tanult embernek kell lenni. Kalmári Józsi például híres bankár. „Ország-világ bankjában, minden nagyobb faluban, ahol csak bank volt, ott neki volt pénze.” Az indoklás szerint ennek oka az volt, hogy „tudott valamit, mert tanult.”

Szintén szempont lehet az iskoláztatásban a társadalmi beilleszkedés készségének elsajátítása. Egy másik mesemondó Szennyess Jóska meséjének változatában nem az analfabétizmus megszüntetésére helyezi a hangsúlyt. A király nála azért kötelezi a gyerekeket az iskolába járásra, hogy megtanulják, „mi a szabad, mi a nem szabad”.

Az iskolába járás általános haszna, hogy a gyerek többre vigye a szüleinél. A *Senki Pistája* című mesében az apa számára azért természetes, hogy a fiából is gulyás legyen, mert nem tudta taníttatni. Egy másik, az *Edemér* című mesében viszont az apa éppen azért taníttatja a fiát, hogy ne legyen belőle is csak halász, ne kelljen „fiatal korától öreg koráig” mindig csak a vizet járnia.

Az iskola és a cigány család viszonya

Az iskola viszonya a családokhoz patriarchális, tekintélyelvű. Ezt a mesemondók elfogadják, és a tanárok szavát abszolút tiszteletben tartandónak mutatják. Hogy ezt a célt elérjék, róluk is ideális képet festenek.

A mesebeli tanár szívvel-lélekkel tanít és nem fukarkodik a dicsérettel. Büszke arra, ha a tanítványa még őnála is tehetségesebb. Ezekben a részletekben a mesemondó megpróbálja minél reálisabban leírni az iskolai körülményeket, hogy annál hihetőbb legyen a hősök dicsősége. Az előbb említett mesében Edemér a nyolcadik osztályban dicséretesen vizsgázik le. Még egy nagy könyvet is kap az igazgatótól. Az általános iskola befejezése után „felső tagozatra” jelentkezik, és beiratkozik egy hajóskapitány-iskolába. Az őt tanító hajóskapitány úton, útfélen dicséri:

„Már többet tud mint én. Már mindenkinél többet tud – ezt a hajóskapitány mondja, aki lefele vizsgáztatja őket. Mert ugye térképről tájékozódnak, nézik a térképeket. Nézik a rajzokat, hogyhát merre kell menniük a vizeken, és merre van ez és ez a sziget. Ő már jobban tudta, mint az oktatója.”

A jó iskola egyengeti a hős karrierjét. *Hegedűs Mária* „tanárnői már negyedikes korában észrevették, hogy milyen különleges hangja van már tizenegy éves korában. Amikor tizenkét éves lett, akkor már még nagyobb hangja volt. Sorozatosan eljárt a versenyekre és ő lett a világ legnagyobb énekesnője.”

A mesebeli tanárok mindig szeretettel fordulnak a cigány gyermekek felé. A *Kis Rózsika* című mesében a cigány kislány korán árvaságra jut. A falusi jegyző és felesége, egy tanárnő veszi magához. A tanárnő és a kislány viszonya meghatóan bensőséges: „Fogja magát akkor az az úriasszony, ölébe veszi a kislányt, úgy kényezteti. (...) Hát ugye szerette a tanárnő meg a jegyző. Szünetben mindig kiment Rózsika, odaszaladt a nevelőanyjához és megcsókolta. Az is megcsókolta őt.”

A cigány és a magyar gyerekek azonban még ebben az ideális iskolában sem egyenlők. Ennek legmegrázóbb bizonyítékát Szennyess Jóska meséje nyújtja, ahol a hagyományos szegény-gazdag ellentét egyben etnikai ellentété is válik.

Három sárkány elrabolja a három királylányt. Szennyess Jóska utánuk indul, és sorban legyőzi őket. Amikor a legkisebb lányhoz ér, az már messziről meglátja és így kiált felé:

– Jóska! Hát gyere, drága vőlegényem! Hisz tudod, hogy már az iskolában is szerettelek!

– Te engem? Azért voltam én neked cigány?!

– Dehogysis vagy te cigány! Csak ments meg engem!

A mese végén Szennyes Jóska elosztja a királylányokat maga és a testvérei között. A legidősebb bátyja erre így reagál: „Aj Jóska, Jóska! Hallod, királylányt ad nekem! Aj, egyen meg a nyomorúság! Hát hogy jönne ez énhozzám? Hiába jártam vele iskolába! Hát hogy jöhetne hozzám egy királylány?”

A tanulmányi siker feltételei. Azokban a mesékben, ahol a cigány hősök iskolába járnak, mindannyian sikeresek. Ennek feltétele a tehetség és a szorgalom. Szennyes Jóska „jobban tudott olvasni mindnyájuknál. Mert odafigyelt a Jóska.” A legtöbb hős tanulása azonban nemcsak jó, hanem különlegesen gyors is. Edemér „már az első nap olyan 'o' betűt ír, hogy jobban leírja, mint aki egy hete jár. A második héten már le tudja írni a nevét.” Kis Rózsika új szüleitől tanul meg magyarul: „Fogott a jegyző egy kanalat, megmondta, hogy mi az magyarul, s a kislány utána mondta. Nagyon hajlott a tanulásra. Annyira, hogy három-négy nap múlva már magyarul is kezdett beszélni. Egy-két hét múlva már perfekt beszélt a kislány.”

A korábbiakban már láttuk, hogy a felnőttkori tanulás is rendkívül hatékony. A hősnek sikerül mindent pótolnia, amit gyerekkorában mulasztott. A tanulmányi sikerhez nélkülözhetetlen a szerencse és az oktató személyek pozitív hozzáállása, de a legfontosabb a szorgalommal párosuló virtuóz tehetség. A cikk végén található hosszabb meserészlet, amelyet a felesleges mellékszálak elhagyásával teljes terjedelmében közlünk, egy varázsserejű hős gyermekkorát és fényes iskolai karrierjét ábrázolja.

Az iskolával kapcsolatos meserészlet főbb tartalmi elemei

A mese kezdetén *Árva Jancsi* édesanyja egy gazdag paraszthoz adja be dolgozni, aki rábízta az ökrei őrzését. A fáradt gyermek elalszik, és egész jövőendő sorsát megálmodja. Mire felébred, az ökrök összetapossák a szomszéd kukoricását. A gazda mérgében ütlegetni kezdi. Az éppen arra haladó király megsajnálja a gyermeket, megvásárolja a paraszttól és hazaviszi.

A következő szakasz mutatja be *Árva Jancsi* iskolai sikereit. A király megkedveli a gyermeket és elhatározza, hogy örökbe fogadja. Van ugyan neki is három lánya, de mégis Jancsinak készül átadni a trónt. Ebben a királyi családban ugyanis, a cigány családok mintájára, a lányok férjhezmenetelük után elhagyják szüleiket. Ahhoz azonban, hogy a fiú felkészüljön jövőendő hivatalára, a királyságra, iskolába kell járnia.

Árva Jancsi tehát iskolába megy. Az iskolában nemcsak új kapcsolatokra tehet szert, hanem alkalma van a reprezentációra is. A mesemondó szükségesnek érzi, hogy a mesehőst olyan iskolai kellékekkel – diplomatatáskával és süteménnyel – lássa el, amelyeket ő nyilván nem tud megadni a gyerekeinek.

A gyermek rendkívüli képességei hamar kitűnnek. Ezt mind a család, mind a tanítónő pozitívan fogadja. Az iskola tekintélye olyan nagy, hogy a király már-már személyesen megy be érdeklődni. A jólelkű tanárnő azonban megelőzi és ő látogatja meg a családot.

A családlátogatást a mesemondó reálisan, saját tapasztalatai alapján beszéli el. Természetesnek tartja, hogy ha ő, a cigány szülő, tisztelettel fogadja a tanítónőt, akkor egy király még nagyobb fogadtatást rendez a számára. A következő részlet a hagyományos mesei próbatételek mintájára van kidolgozva. A gyermek tudása itt már varázsserejű hőst mutat, aki a szorgalmas tanulást virtusszerű feladatok megoldására – például a fejen való hajszálak összeszámlálása – használja.

A népmesei próbatétel az iskola és a család közötti kölcsönös tisztelet jegyében zajlik. A gyermek udvarias viselkedése és kézcsókja a tanítónőnek a mesélő gyermekkorában szokásos viszonyokat idézi. A próbatételben, azaz a nehéz számtanpélda megoldásában a király is részt vesz. *Árva Jancsi* győzelme féltékenységet ébreszt benne: azonnal kivenné az iskolából, ha a tanítónő el nem simítaná a konfliktust.

A gyermek további sorsában nagy szerepe van a király irigységének. Ez sodorja azokba a kalandokba, ahol a próbákat korábbi álma segítségével állja ki. Ezekhez a próba-

tételekhez a régebbi mesemondóknál még nem volt szükség a tanulásra. A motívum a struktúrához mégis szervesül, mert a gyerekkori virtus már mintegy előrevetíti a hős későbbi varázsos cselekedeteit.

Részlet Árva Jancsi meséjéből

Van a királynak is három lánya, iskolába járnak. Hát ugye ő (ti. Árva Jancsi) nem járt iskolába, analfabéta volt. De mindegy, így is szerette a király Árva Jancsit, teljesen belebolondult, mert megkedveltette magát, és szép, erős fiú is volt. Mondja a király a feleségének:

– Halgass ide, te! Nekem annyira tetszik ez a kisfiú. Mi lenne, ha beadnánk az iskolába tanulni?

– Hát hallod, te tudod – mondja a felesége. – Úgysincs fiúnk, legalább örökbe fogadnánk. Hisz a lányaid úgyis férjhez mennek, azok nem maradnak itt. Ez a fiúcska meg itt maradna velünk.

– No akkor jól van. Jancsika fiam! Gyere csak be!

Bemegy a fiú.

– Nohát fiam, holnap reggel úgy készülj, hogy el kell menned a lányokkal iskolába.

– Iskolába? Hát én még azt se tudom, mi az az iskola.

– Majd meglátod. Ott fogsz tanulni.

Eljön a másnap. Fogja magát, és megy a nővéreivel az iskolába. Mert ő ugye úgy tudja, hogy ezek a nővérei.

Haj, fiúk! Odaért Árva Jancsi az iskolába. Amikor meglátta azt a sok gyereket, azt a nagy termet! Azt se tudta, mit csináljon örömeiben. „Hej Istenem, teljesüljön minden akaratod! Én még ennyi gyereket sose láttam. Én is gyerek vagyok. De jó is most nekem. Játszom velük, kiszórakozom magam velük. De jó is lesz nekem. Nem fogok unatkozni.”

Node hát miye van neki? Igazi diplomatatáskája! Még sütemény is van abban a diplomatatáskában. Mert ugye most már királyfi ez az Árva Jancsi.

Eltelik egy hét, kettő. Két hét múlva már többet tudott Jancsi, mint a három királylány. Már Jancsika tanította őket.

Mondják a királylányok az anyjuknak:

– Ahaj, mama! Mi már hosszú évek óta járunk iskolába. Nemsokára érettségiznünk kell. Ez a Jancsi meg, nézd, még csak két hete jár, és már ő tanít minket mindenféleképpen.

– Tényleg?

– Tényleg.

– No majd meglátjuk, lányom.

Mondja az asszony a férjének, a királynak:

– Hallod-e! Ez és ez van.

– Ugyan menj már, jóasszony! Még hogy két hét alatt? Amit a lányaim évekig tanultak, annál ő két hét alatt többet tud?!

– Hallod, hogy ezt mondják a lányaid. Legalább menj el a tanítónőjéhez és kérdezd meg, hogy tanul.

Ahogy ott beszélgetnek, éppen akkor jön a tanítónő a királyhoz. A kapuban ugye a hetes áll. Feltelefonál a királynak:

– Felséges királyom, egy tanárnő akar felmenni hozzád, hogy beszéljen veled a három lányodról és Jancsikáról.

– Azonnal engedjétek be, mert én is éppen most akartam meglátogatni.

Fogja magát a tanárnő és fölmegegy:

– Adjon Isten jó napot, felséges királyom és királynőm!

– Isten hozott!

Leültetik a tanítónőt. Hát ugye mint ahogy mi is szoktuk, mármint ebben a világban. Ha eljönnek hozzánk a tanítónők látogatóba, mi is hellyel kínáljuk őket. Dehát mi volt azoknál? Micsoda fogadtatásban részesítette a király? Képzeltetitek!

Majd fogja magát a király és megkérdezi a tanítónőt:

– Hát, a Jóisten megáldjon, én nem tudom, hogy mit beszéltek össze a lányaim...!

– Igen, felséges királyom, épp azért jöttem. Hát idehallgass, felséges királyom! Én már harminc éve tanítok. De a te fiad, ez a Jancsika már két hét alatt tud annyit, mint én.

– Ne beszélj! – mondja a király.

– No, hívd csak be!

Node Jancsinak mindig a kezében a ceruza, a könyv is ott van előtte. Tanul és ír, tanul és ír. Ha meglátott egy embert, egyből meg tudta számolni, hogy hány szál haj van a fején. Akkor gondolhatjátok, mit tudott!

Behívatta a király:

– Jancsikám, drága fiam, gyere be. Itt a tanítónő.

– Megyek már – mondja.

Köszön neki, hogy:

– Adjon Isten jó napot, tanárnő, a Jóisten áldjon meg! – majd fogja magát és kezét csókol neki, ahogy szokták. – Hát mi újság? – kérdezi.

– No Jancsikám – mondja neki a tanítónő –, adok neked egy feladatot, oldd meg.

Felad neki egy számtanpéldát, fiúk, de olyat, hogy a királynak is megáll az esze. Mert a király is elővette a papírt és a ceruzát, hogy számoljon. Osztott, szorozott. De Jancsi is fogja magát, és egy-kettő, még öt másodperc se telt bele, máris kész lett.

– Itt van, tanító néni! Nézd meg, hogy jó-e.

Nézi a tanítónő a példát. A király még akkor is nagyban számolgatott.

– Hát – mondja a király –, akkor most már ki is veszem az iskolából. Nem engedem tovább járni.

– Áá! – mondja a tanítónő. – Hát amíg le nem vizsgázott, addig nem veheted ki.

Node hát, fiúk, ugye a király dirigál. Ő akkor veszi ki az iskolából, amikor akarja. Fogja magát akkor és mondja a tanítónőnek:

– No, majd egyszerre levizsgázik a három lányommal. Együtt vizsgáztatjuk le a három lányomat és Jancsit.

Epilógus

A közösség alaposan kidolgozott, terjedelmes meséiben a való élet szinte minden momentuma szerepel, kivéve kettőt: a segédmunkás létet és az iskolai kudarcot. Ugyanakkor a bemutatott részletekből az is kitűnik, hogy a mesemondók milyen fájdalmasan keveset tudnak az iskolai struktúráról, az oktatás formáiról és tartalmáról. Ezek a cigány segédmunkások pontosan érzékelték a két kultúra közötti szakadékot. Elbűvölő meséik iskolával és tanulással kapcsolatos elemei jól bizonyítják, hogy a közvéleményben meglévő, a cigányoknak az iskolával szembeni negatív attitűdjéről szóló sztereotípiák félreértésen alapul. Az írásbeliséghez való eljutás a cigányok számára mindaddig elérhetetlen ábránd marad, amíg az oktatási intézmények nem készülnek fel a szóbeli kultúrából érkező gyermekek fogadására. A mesék legfőbb üzenete ezért a számunkra az, hogy a szóbeli kultúrán nevelkedő cigány gyermeknek ma még varázsserejű hősnek kell lennie ahhoz, hogy elfogadtassa magát a domináns, írásos kultúrában élő emberekkel, és hozzájusson a sikeres tanulás lehetőségéhez.

JEGYZET

- (1) A cikkben tárgyalandó mesék közül Szénégető Jóska és Senki Pistája meséjét *Grabócz Gábor*, Százegyéves, Edemér és Szennyes Jóska meséjének hosszabban elemzett változatát pedig *Erőss Gusztáv* jegyezte le magnószalagról. A többi mese leírását, illetve az idézetek fordításait én készítettem.
- (2) Az oláh-cigány lassú dalról mint igaz beszédre ld. pl. *Stewart, Michael*: „Igaz beszéd” – avagy miért énekelnek az oláh cigányok? *Valóság* 1, (1987) 49-64.
- (3) A chamula indiánok például a hétköznapi beszéden kívül két szertartásos beszédműfajt neveznek meg. Ezek közül a tiszta beszéd a formálisabb. Ld. *Bauman, Richard*: *The Keying of Performance*. In: *Verbal Arts as Performance*. (1984) Waveland Press, Inc., Prospect Heights, Illinois. 23. Egyes erdélyi oláh-cigány közösségekben a tiszta és az igaz beszéd egymást feltételező kategóriák. A narratív műfajokban „igazat” csak „tisztá”, tehát formalizált nyelven lehet mondani.
- (4) Részletesebben ld. *Kovalcsik Katalin*: *Men's and Women's Storytelling in a Hungarian Vlach Gypsy Community*. *Journal of the Gypsy Lore Society* 5, Vol. 3, No. 1 (1993) 1-20.

KOVALCSIK KATALIN